

CRISTINA ILIE

SOCIOLOGIE JURIDICĂ

**Repere teoretice, concepte și instituții
relevante în arhitectura social-juridică**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

CUPRINS

INTRODUCERE	9
CAPITOLUL I	
SOCIOLOGIA JURIDICĂ: DEFINIRE, OBIECT, FUNCȚII	13
1.1. Definiția sociologiei juridice.....	13
1.2. Obiectul sociologiei juridice	17
1.3. Tematica sociologiei juridice	19
1.4. Funcțiile sociologiei juridice.....	21
CAPITOLUL II	
PRECURSORI ȘI ÎNTEMEIETORI AI SOCIOLOGIEI JURIDICE	25
2.1. Precursori ai sociologiei juridice.....	27
2.2. Întemeietori ai sociologiei juridice.....	31
2.3. Precursori români ai sociologiei juridice	45
2.4. Întemeietori români ai sociologiei juridice	50
CAPITOLUL III	
TEORII RELEVANTE ÎN DOMENIUL SOCIOLOGIEI JURIDICE	55
3.1. Teoria pozitivismului sociologic	55
3.2. Teoria structuralist-funcționalistă.....	56
3.3. Perspectiva conflictualistă în sociologia juridică... ..	58
3.4. Teoriile interacționiste și comportamentale	60
3.5. Jurisprudența sociologică.....	66

3.6. Teoria materialismului istoric	67
3.7. Teoria privind raționalitatea dreptului.....	69
3.8. Teoria sociologiei juridice culturale.....	70

CAPITOLUL IV

ELEMENTE DE METODOLOGIE

SOCIOLOGICĂ	72
4.1. Delimitări conceptuale	72
4.2. Etapele cercetării sociologice.....	74
4.3. Metode și tehnici de cercetare sociologică.....	82

CAPITOLUL V

ORDINEA SOCIALĂ, NORMA SOCIALĂ ȘI CONTROLUL SOCIAL.....

5.1. Conceptul de ordine socială	91
5.2. Norma socială.....	93
5.3. Conceptul de control social	94

CAPITOLUL VI

DREPTUL ȘI ORDINEA JURIDICĂ.....

6.1. Dreptul obiectiv.....	99
6.2. Drepturile subiective și obligațiile juridice	105
6.2.1. Dreptul subiectiv – delimitări conceptuale.	105
6.2.2. Formele drepturilor subiective	108
6.2.3. Obligația juridică – analiza conceptului.....	113
6.3. Ordinea juridică	114

CAPITOLUL VII

NORMA DE DREPT ȘI SURSELE SALE

7.1. Norma de drept – caracteristici generale	117
7.2. Izvoarele dreptului – tipologii și relevanță	120
7.2.1. Cutuma.....	124

7.2.2. Jurisprudența	126
7.2.3. Doctrina.....	127
7.2.4. Actul normativ.....	128
7.2.4.1. Legea	129
7.2.4.2. Decretele șefului de stat	135
7.2.4.3. Ordonanțele Guvernului.....	136
7.2.4.4. Hotărârile Guvernului.....	138
7.2.4.5. Actele miniștrilor, ale conducătorilor unor instituții publice centrale și ale conducătorilor unor servicii publice descentralizate ale ministerelor și celorlalte organe centrale de specialitate.....	138
7.2.4.6. Actele organelor administrației publice locale	139
7.2.4.7. Constituția.....	139
7.2.5. Sursele autonome de drept	141
7.2.6. Principiile generale ale dreptului.....	141
7.2.7. Tratatetele internaționale și alte izvoare ale dreptului internațional	142

CAPITOLUL VIII

PARTICIPAREA PERSOANEI LA SISTEMUL

JURIDIC. TIPURI DE CAPACITĂȚI.....

8.1. Capacitatea juridică. Noțiuni generale	148
8.2. Capacitatea civilă	149
8.2.1. Capacitatea civilă a persoanei fizice	151
8.2.1.1. Capacitatea de folosință a persoanei fizice.....	151
8.2.1.2. Capacitatea de exercițiu a persoanei fizice.....	153
8.2.2. Capacitatea civilă a persoanei juridice	155

8.2.2.1. Capacitatea de folosință a persoanei juridice	157
8.2.2.2. Capacitatea de exercițiu a persoanei juridice	158
8.3. Capacitatea penală.....	159

CAPITOLUL IX

RĂSPUNDEREA JURIDICĂ: FORME, LIMITE, EFECTE	162
9.1. Elemente introductive privind răspunderea juridică	163
9.2. Răspunderea civilă	164
9.2.1. Răspunderea civilă contractuală.....	165
9.2.2. Răspunderea civilă delictuală.....	167
9.3. Răspunderea penală.....	173
9.3.1. Definiția răspunderii penale	173
9.3.2. Situații ce înlătură caracterul penal al faptei	175
9.3.3. Cauze de înlăturare a răspunderii penale	185
9.3.4. Regimul pedepselor penale	189
9.3.4.1. Pedepsele penale aplicabile persoanelor fizice majore	190
9.3.4.2. Răspunderea penală a minorilor	194
9.3.4.3. Răspunderea penală a persoanelor juridice.....	197
9.3.4.4. Individualizarea pedepselor.....	198
9.3.5. Măsurile de siguranță	200
BIBLIOGRAFIE	201

INTRODUCERE

Volumul „Sociologie juridică. Repere teoretice, concepte și instituții relevante în arhitectura social-juridică”, propune o incursiune analitică în spațiul de interferență dintre sociologie și drept, explorând modul în care normele juridice își au originea, funcționarea și legitimitatea în cadrul vieții sociale. Cartea explorează fundamentul social al dreptului și relevanța sociologică a fenomenelor juridice.

Prin modul de structurare a capitolelor, lucrarea oferă o perspectivă dublă: teoretică și aplicativă. Primele capitole fundamentează epistemologic sociologia juridică, iar următoarele prezintă metodologia cercetării sociologice și câteva concepte relevante precum ordinea socială, norma socială, controlul social și norma juridică, subliniind rolul acestora în reglarea comportamentelor și menținerea echilibrului social. Ultimele capitole tratează instituțiile esențiale ale dreptului – dreptul obiectiv și dreptul subiectiv, capacitatea și răspunderea juridică – ca expresii ale valorilor colective și ale raportului dintre libertate, responsabilitate și justiție.

Primul capitolul, „Sociologia juridică: definiție, obiect, funcții”, conturează cadrul conceptual al disciplinei, explicând specificul acesteia în raport cu științele juridice clasice. Sunt analizate principalele definiții, obiectul și tematica sociologiei juridice, precum și funcțiile sale – cognitivă, explicativă, critică și practică – care o transformă

într-un instrument științific de cunoaștere și intervenție socială. Capitolul urmărește astfel să fundamenteze înțelegerea dreptului ca fenomen social, aflat în interdependență cu valorile, normele și structurile societății.

Cel de-al doilea capitolul, „Precursori și întemeietori ai sociologiei juridice”, oferă o incursiune istorică în gândirea marilor filosofi și sociologi care au pus bazele disciplinei. De la Aristotel, Montesquieu și Comte, până la Durkheim, Ehrlich, Gurvitch, Geiger sau Carbonnier, sunt analizate principalele idei privind funcția socială a dreptului, pluralismul juridic și conceptul de „drept viu”. Capitolul prezintă, de asemenea, contribuțiile școlii americane (Ross, Pound, Parsons, Merton, Friedman) și ale gânditorilor români (Drăghicescu, Djuvara, Speranția), evidențiind relevanța lor pentru dezvoltarea sociologiei juridice moderne.

Capitolul al treilea, „Teorii relevante în domeniul sociologiei juridice”, sistematizează principalele orientări teoretice care au modelat domeniul: pozitivismul sociologic, structural-funcționalismul, perspectivele conflictualiste, teoriile interacționiste și comportamentale, jurisprudența sociologică, materialismul istoric și sociologia juridică culturală. Aceste teorii sunt analizate comparativ, subliniindu-se contribuția fiecăreia la explicarea raportului dintre normele juridice și structura socială.

Capitolul al patrulea, „Elemente de metodologie sociologică”, este dedicat metodelor și etapelor cercetării sociologice aplicate fenomenelor juridice. Se realizează delimitările conceptuale, se descriu fazele procesului de cercetare și se prezintă principalele metode și tehnici utilizate în analiza empirică a fenomenelor juridice:

observația, ancheta sociologică, interviul, analiza de conținut și studiul de caz. Capitolul oferă astfel o bază metodologică pentru studiul științific al relației dintre drept și societate.

Capitolul V, „Ordinea socială, norma socială și controlul social”, tratează conceptul de ordine socială și fundamentele acesteia: valori, norme, reguli și practici colective. Este definită norma socială și se explică mecanismele de control social, atât informale, cât și instituționalizate. Capitolul analizează rolul sancțiunilor sociale în menținerea coeziunii și pune în evidență diferențele dintre norma socială și norma juridică.

Al șaselea capitolul, „Dreptul și ordinea juridică”, clarifică distincția dintre dreptul ca sistem normativ general (dreptul obiectiv) și drepturile individuale recunoscute persoanelor (dreptul subiectiv). Sunt explicate noțiunile de obligație juridică, clasificarea drepturilor subiective și raporturile dintre drept și responsabilitate. Capitolul evidențiază faptul că dreptul nu este doar o constrângere, ci și un instrument al libertății și protecției sociale.

Cel de-al șaptelea capitol, „Norma de drept și sursele sale”, prezintă structura, conținutul și caracteristicile normei juridice, analizând raportul dintre ipoteză, dispoziție și sancțiune. Sunt descrise principalele izvoare ale dreptului – legea, cutuma, jurisprudența și doctrina – și rolul lor în formarea sistemului juridic. Capitolul subliniază rolul instituțiilor juridice ca mecanisme de reglementare și de stabilitate socială.

Capitolul VIII, „Participarea persoanei la sistemul juridic. Tipuri de capacități”, abordează problematica capacității juridice, atât în cazul persoanelor fizice, cât și al celor juridice. Sunt analizate capacitate civilă și penală, dar

și noțiunile de capacitate de folosință și de exercițiu. Capitolul explică funcția socială a capacității juridice ca instrument al recunoașterii individului și al integrării sale în ordinea de drept.

Cel de-al nouălea capitol, „Răspunderea juridică: forme, limite, efecte”, încheie lucrarea prin analiza diferitelor forme de răspundere: civilă (contractuală și delictuală) și penală. Sunt detaliate elementele constitutive ale răspunderii, cauzele care o înlătură și principiile de individualizare a pedepselor. Capitolul scoate în evidență rolul răspunderii juridice ca mecanism de restabilire a echilibrului social și de protecție a valorilor fundamentale.

Prin succesiunea și coerența acestor capitole, volumul construiește o viziune completă asupra dreptului ca fenomen social complex, în care norma juridică, norma socială și valorile colective se află într-un permanent proces de interacțiune și adaptare.

Lucrarea se adresează studenților, cercetătorilor și practicienilor din domeniile sociologiei, dreptului și științelor sociale, oferind atât o bază teoretică solidă, cât și un instrument aplicativ de analiză a fenomenelor juridice contemporane.

Într-o lume în continuă schimbare, sociologia juridică rămâne disciplina capabilă să explice cum dreptul se modelează sub influența societății și, în același timp, cum contribuie la menținerea ordinii, justiției și echilibrului social.

CAPITOLUL I

SOCIOLOGIA JURIDICĂ: DEFINIRE, OBIECT, TEMATICĂ, FUNCȚII

1.1. Definiția sociologiei juridice

Sociologia juridică este o ramură a sociologiei generale care studiază dreptul ca fenomen social, în strânsă legătură cu structurile, instituțiile și comportamentele colective. Spre deosebire de științele juridice tradiționale, care abordează dreptul dintr-o perspectivă normativă, sociologia juridică analizează funcționarea efectivă a normelor juridice în societate, originea lor socială, aplicarea practică și impactul asupra relațiilor sociale.

Juristul italian D. Anzilotti, în anul 1892, în studiul său „La filosofia del diritto e la sociologia”, introduce pentru prima oară expresia «sociologia giuridica» (sociologia juridică). În interpretarea lui, această disciplină are ca obiect analizarea, prin metode științifice, a modului în care se manifestă în practică fenomenele și faptele de natură juridică¹.

În literatură regăsim și dezbaterile ce vizează utilizarea sintagmei de „sociologie juridică” sau de „sociologie a dreptului” pentru a descrie această disciplină.

¹ Laura Maria Stănilă, *Sociologie juridică. Curs universitar*, București, Universul Juridic, 2021, p. 14.

Astfel, unii autori utilizează termenul „sociologia dreptului” (G. Gurvitch, H. Lévy-Bruhl, R. Treves, A. Podgórecki) și alții termenul „sociologie juridică” (J. Carbonnier, E. Jorion, G. Gurvitch -acesta din urmă utilizează ambele sintagme). În opinia profesorilor Nicolae Popa, Ioan Mihăilescu și Mihail Constantin Eremia, termenul de „sociologie juridică” este mai adecvat, întrucât reflectă mult mai bine obiectul de studiu al acestei discipline, având o semnificație mult mai largă. Astfel, „în sfera juridică, demersurile sociologice nu se pot limita la analiza dreptului ca sistem de norme stabilite sau validate de stat. Acestea trebuie să investigheze întregul context social în care dreptul ia naștere și funcționează: de la modul în care conștiințele juridice influențează percepția normelor, la cadrul social în care acestea sunt formulate, rolul factorilor care modelează dreptul, raportarea cetățenilor și a funcționarilor la lege, precum și felul în care normele se aplică în practică. Totodată, este necesară examinarea consecințelor sociale ale dreptului și a măsurii în care acesta produce transformări reale în viața socială”².

Regăsim o serie de definiții ale sociologiei juridice în literatura de specialitate.

În literatura de specialitate, sociologia juridică a primit numeroase delimitări conceptuale. Gurvitch o considera o disciplină dedicată studierii realității juridice, în timp ce Geiger o interpreta ca pe o știință orientată spre analiza mediului juridic. Treves o raporta la investigarea factorilor care generează sau influențează dreptul, iar

² Nicolae Popa, Ioan Mihăilescu, Mihail Constantin Eremia, *Sociologie juridică*, București, Editura Universității din București, 1997, p. 17.

Carbonnier o definea prin examinarea fenomenelor juridice. H. Lévy-Bruhl insista asupra cercetării surselor și factorilor care determină evoluția dreptului, în timp ce Ed. Jorion o descria drept o știință pozitivă a dreptului³.

Potrivit lui Eugen Ehrlich, unul dintre fondatorii domeniului, „adevărata viață a dreptului nu se găsește în legi, hotărâri judecătorești sau în știința juridică, ci în societate”⁴. Astfel, el propune conceptul de „drept viu”, adică totalitatea normelor care guvernează efectiv comportamentul indivizilor în viața de zi cu zi, dincolo de textul legii.

Jean Carbonnier, unul dintre cei mai influenți sociologi ai dreptului din spațiul francofon, definește sociologia juridică ca o disciplină care studiază fenomenele de drept în calitate de fapte sociale, înzestrate cu „juridicitate” – adică o capacitate specifică de reglementare⁵. El propune o distincție între sociologia juridică generală, care analizează conceptele fundamentale și sociologiile juridice speciale, axate pe domenii precum dreptul familiei, proprietății sau contractelor.

Lawrence Friedman, sociolog american contemporan, definește sociologia juridică ca studiul sistemului juridic în interacțiune cu celelalte componente ale culturii și structurii sociale. El susține că dreptul trebuie înțeles prin prisma culturii juridice, adică rețeaua de valori, convingeri

³ Constantin Belu, *Sociologie juridică*, Craiova, Editura Reprograf, 2002.

⁴Eugen Ehrlich, *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, München, Duncker, 1913.

⁵Jean Carbonnier, *Sociologie juridique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1987.

și așteptări care influențează comportamentul juridic al indivizilor și instituțiilor⁶.

Sociologia juridică, scria Nicolae Popa, „este știința care se ocupă de cercetarea realității juridice ca realitate socială, cu studiul dinamicii ansamblului de structuri, relații, acte și fapte sociale cu caracter juridic, realizând cunoașterea fenomenului juridic numai în cadrul totalității sociale”⁷. Ea este cea care trebuie să avertizeze când apar decalaje semnificative între „realitatea socială” și „realitatea juridică” astfel încât *anomia* și celelalte forme de dezorganizare socială și individuală să poată fi evitate.

În opinia profesorului Dan Banciu, „sociologia juridică reprezintă o ramură a sociologiei care studiază condiționarea și eficiența socială a regulilor, instituțiilor și sistemelor juridice, ca și determinările reciproce dintre drept și societate, încercând să evidențieze specificul ordinii normative față de alte ordini sociale, rolul și funcțiile sociale ale dreptului și, în primul rând, cele de control, presiune și constrângere socială, de realizare a justiției sociale și legalității și de apărare și protecție socială a drepturilor indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale”⁸.

Profesorul Constantin Belu, definește sociologia juridică ca fiind „știința care studiază interacțiunea dintre sistemul social global și sistemul fenomenelor și proceselor

⁶ Lawrence Friedman, *The Legal System: A Social Science Perspective*. New York, Russell Sage Foundation, 1975.

⁷ Nicolae Popa, *Prelegeri de sociologie juridică*, București, Universitatea din București, 1977, p. 41, Apud Constantin Belu, *Sociologie juridică*, Craiova, Editura Reprograf, 2002, p. 31.

⁸ Dan Banciu, *Sociologie juridică: probleme, domenii, cercetări*, București, Lumina Lex, 2007, p. 89.

propriii realității juridice, în scopul menținerii compatibilității între dinamica vieții sociale și conținutul dreptului”⁹.

Corelând informațiile deținute, apreciem faptul că sociologia juridică este o „știință cu caracter interdisciplinar”¹⁰, ce abordează „fenomenele în care dreptul poate fi cauză, efect sau ocazie”¹¹, cercetând rolul, eficacitatea și efectele factorilor juridici asupra vieții sociale, explicând determinările reciproce dintre drept și societate, prin utilizarea unor metode și tehnici ce aparțin atât sociologiei, cât și științei dreptului¹².

1.2. Obiectul sociologiei juridice

Jean Carbonnier (1987) subliniază că obiectul sociologiei juridice este fenomenul juridic în ansamblul său, privit dintr-o perspectivă empirică și pluralistă. Pentru el, sociologia juridică investighează atât dreptul pozitiv (norme, instituții, sancțiuni), cât și „non-dreptul” – acele zone ale vieții sociale care scapă reglementării legale, dar sunt profund relevante pentru înțelegerea comportamentelor sociale¹³.

Eugen Ehrlich (1913) consideră că obiectul sociologiei juridice este constituit în principal din „normele de conduită” care guvernează viața zilnică în comunitate,

⁹ Constantin Belu, *op. cit.*, p. 31.

¹⁰ Armand Cuvillier, *Manuel de sociologie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1962.

¹¹ Jean Carbonnier, *Sociologie juridique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1987.

¹² Dan Banciu, *Sociologie juridică*, București, Hyperion, 1995.

¹³ Jean Carbonnier, *op. cit.*

nu din normele statale sau din jurisprudență¹⁴. Astfel, sociologia juridică se orientează către ceea ce este viu și activ în societate, punând accent pe observarea directă a regulilor care funcționează în practică.

Astfel cum am putut observa, în prezent, nu există o definiție unanim acceptată referitoare la obiectul și problematica sociologiei juridice. „Pentru acest motiv, sociologia juridică continuă să fie definită fie ca o „știință a realităților juridice observabile în conduitele colective efective (organizații, practici, cutume, tradiții) și în baza morfologică a societății (structuri spațiale, densitatea demografică a instituțiilor juridice), fie disciplina care studiază „fenomenele juridice primare și secundare”, fie „știința surselor și factorilor de configurație și evoluție ai dreptului”, fie „știința deciziilor judiciare puse pe calculator (jurismetrica)”¹⁵.

În opinia profesorului Dan Banciu, indiferent dacă acceptăm una sau alta dintre aceste definiții, „sociologia juridică nu mai poate fi înțeleasă în sensul sociologiei tradiționale, care tindea fie să reducă fenomenul juridic la cel social, fie să explice realitățile sociale exclusiv prin prisma juridicului. Totodată, această disciplină nu se confundă nici cu jurisprudența sociologică — un domeniu specific științelor juridice — și nici cu anumite analize teoretice sau aplicative dedicate diferitelor manifestări ale dreptului”. Astfel, „sociologia juridică reprezintă o ramură a sociologiei care studiază *condiționarea și eficiența socială* a regulilor, instituțiilor și sistemelor juridice, ca și

¹⁴ Eugen Ehrlich, *op. cit.*

¹⁵ Dan Banciu, *Sociologia juridică*, În Otovescu Dumitru (coord) *Tratat de Sociologie*, Craiova, Beladi, 2010, pp. 864.

determinările reciproce dintre drept și societate, încercând să evidențieze specificul ordinii normative față de alte ordini sociale, rolul și funcțiile sociale ale dreptului și, în primul rând, cele de control, presiune și constrângere socială, de realizare a justiției sociale, a legalității și legitimității și de apărare și protecție socială a drepturilor persoanelor, grupurilor și instituțiilor sociale”¹⁶.

Obiectul sociologiei juridice îl reprezintă studiul empiric și teoretic al modului în care dreptul — ca sistem de norme, instituții și practici — este produs, modelat, aplicat și transformat în interacțiune cu structurile și dinamica socială. Disciplina investighează atât dreptul pozitiv, cât și regulile informale ale comunității, analizând condiționările sociale ale juridicului, efectele sale asupra comportamentelor colective și funcțiile sale de reglare, control și protecție socială.

1.3. Tematica sociologiei juridice

Tematica sociologiei juridice este extrem de vastă și diversificată, reflectând complexitatea interacțiunii dintre drept și societate. Această ramură a sociologiei nu se limitează la studiul formal al legii, ci investighează diferite dimensiuni ale fenomenului juridic, de la geneza normelor, până la impactul acestora asupra vieții sociale. Astfel, tematica sociologiei juridice cuprinde atât chestiuni teoretice, cât și analize empirice, centrate pe dreptul ca sistem de reguli, instituții și practici sociale. Putem astfel identifica teme precum: Originea și legitimitatea normelor juridice, Funcțiile sociale ale dreptului, Aplicarea și

¹⁶ *Ibidem.*, p. 865.

eficiența normelor juridice, Pluralismul juridic, Devianța, Anomia și Controlul social, Accesul la justiție și inegalitățile juridice, Transformările sociale și evoluția dreptului.

Roger Pinto, Madelaine Grawitz evidențiază patru tematici ale sociologiei juridice astfel¹⁷:

1. geneza și diferențierea normelor juridice;
2. persoanele juridice (colective și individuale);
3. evoluția comportamentelor individuale ghidate prin norme juridice;
4. efectivitatea (inefectivitatea) dreptului și instituțiilor sale.

Renato Treves, consideră cele mai importante teme incluse în obiectul de studiu al sociologiei juridice, ca fiind¹⁸:

1. Eficacitatea regulilor juridice în diferite contexte sociale
2. Rolul „agenților” dreptului în societate
3. Opinia și reacția publică față de drept.

O atenție deosebită se acordă astăzi unor noi direcții de cercetare legate de:

1. Interacțiunea și influența reciprocă dintre drept și politică;
2. Evaluarea politicilor legislative;
3. Analiza producerii și aplicării legii, relația dintre drept și ideologie;

¹⁷ Pinto Roger, Grawitz Madeleine, *Methodes des sciences sociales*, Paris, Dalloz, 1967, pp. 11-35 apud. Dan Banciu, *Sociologia juridică*, în Dumitru Otovescu (coord) *Tratat de Sociologie*, Craiova, Beladi, 2010, p. 872.

¹⁸ Renato Treves, *La sociologia del diritto. Problemi e ricerche*, Milano, Edizioni di Comunita, 1966, pp. 11-35 apud. Dan Banciu, *op. cit.*, 2010, pp. 872-873.